

tett és támogatta is azt. Nem volt viszont ilyen egyértelmű álláspontjuk a hadsereg későbbi szerepéről, fontosságáról. Közösnek egy vonást tekinthetünk — valamennyi párt igyekezett befolyását erősíteni a hadseregben, jóllehet a hatalom megszerzéséhez vezető úton nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a belügyminisztériumnak, a rendőrségnek és a helyi közigazgatásnak.

A hadsereg megszervezéséért a legtöbbit a Magyar Kommunista Párt tette. A párt már megalakulásának, a fasizmus elleni harcra történő felkészülésének heteiben tapasztalt kommunisták százait küldte a hadseregbe. Ezek a kommunisták a hadsereg kiépítésében, arculatának formálásában jelentős szerepet játszottak a későbbiek során. Többek között az ő tevékenységüknek, a kommunista párt célratörő politikájának volt köszönhető, hogy a hadseregben korábban következett be a „fordulat éve”.

A kommunistáknál kevesebb figyelmet fordított a hadseregre a Szociáldemokrata Párt. E párt „katonapolitikáját”, hadsereghez fűződő viszonyát elemezte következő tanulmányában Mucs Sándor.

A Független Kisgazdapárt hadsereghez való viszonyát 1945 nyaratól a régi katonai szakembereknek a hadseregben való megtartása jellemezte. Az ellenforradalmi korszak hadseregében szolgált, de a Kisgazdapárt által elképzelt polgári demokratikus rendet magukénak érző tisztek e párthoz vonzódtak. A Kisgazdapárt pártpolitikai befolyásoktól mentes hadsereget, illetve kisgazda befolyás alatt álló hadsereget képzelt el. Ennek a megvalósítása — annak ellenére, hogy a koalíciós időszak honvédelmi minisztereinek többsége a Kisgazdapárt soraiból került ki — megoldhatat-

lannak tűnt. A három baloldali párt közös fellépései a kisgazda orientációjú tisztek többségét kiszorították a hadseregből.

A Nemzeti Parasztpárt a közös fellépéseken kívül nem sok lépést tett a hadsereg megnyerésére. Csak 1947-ben alakult ki saját koncepciója, amely azonban Veres Péter honvédelmi minisztersége alatt sem hozta közelebb a hadsereget és a pártot.

Az ellenzéki, hatalomban nem részesülő pártok hadsereghez való viszonyát első ízben próbálta meg feltárni Mucs Sándor. Az elsődlegesen sajtóanyag alapján készített tanulmányból kiderül, hogy az ellenzéki pártok öbbsége létezése rövid ideje alatt nem, vagy alig foglalkozott a hadsereggel. Egyes pártok — pl. a Magyar Radikális Párt — szükségtelennek ítélték a hadsereget. Ez a vélemény 1918 október-novemberét idézte.

Mucs Sándor könyve zárótanulmányában a politikai tiszt intézmény elődjének, a nevelőtiszt intézménynek a történetéről ad áttekintést. Ez az intézmény 1945 és 1948 között a kommunisták legbiztosabb bázisa volt a hadseregben és jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a hadseregben a „fordulat éve” gyorsabban és zökkenőbbs mentesen zajlott le mint a politikai életben.

Mucs Sándor tanulmánykötete, amely hasznos adalékokat szolgáltat 1944—1948 eseményeihez, első kísérlete a népi demokratikus korszak első éve katonapolitikai megközelítésű feldolgozásának. A hadsereg és a politika viszonyait elemző írásai kezdő lépések lehetnek a feltáratlan téma sok oldalú, monografikus igényű feldolgozásához, amely remélhetőleg, a tanulmányok szerzőjének jóvoltából, rövidesen elkészül.

Szakály Sándor

SZABÓ BÁLINT

AZ „ÖTVENES ÉVEK”

(Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1986. 436. o.)

Szabó Bálint könyve a szocialista magyar társadalom építésének első időszakát mutatja be 1948—1957 között. A szerző célja, mint azt az Előszóban megfogalmazza, a jelenhez vezető történelmi út megismertetése a fiatal generációkkal. Célját, mint látni fogjuk, a témakörben, amelyre koncentrálni, alapvetően megvalósítja.

A mű az „ötvenes évek” fogalmának értelmezésével indít, majd rövid áttekintést nyújt a korszakról, amelyet további szakaszokra bont, elemezve azok tartalmát, szerepét, jelentőségét. A fogalom megadása a köztudatban elterjedt, nem egyértelmű szóhasználat miatt szükséges és hasznos. A korszakhatárok rögzítése önmagáért beszél. Segíti a tájékozódást a

téves meghatározások, s az ezekből adódó eltérő korszakhatárok megemlítése is.

A szerző ezt követően a szűkebb időszak szerinti halad tovább. Az első fejezetben az MDP létrejöttével és programnyilatkozatával foglalkozik. Részletesen elemzi a dokumentum haladó jellegét, a politika eltorzulásának kezdetét, a baloldali-szektás irányvonal kialakulását a hazai és a nemzetközi viszonyok tükrében, majd kiteljesedését az MDP II. kongresszusa kapcsán.

A második fejezetben megismerhetjük az 1953 júniusi MDP KV-i határozat előzményeit, létrejöttét, a kiadását követő időszak eseményeit a KV októberi üléséig. A szerző, s ez új a korszakkal foglalkozó irodalomban, a

dokumentum aprólékos feldolgozásával mutatja be annak kiemelkedő jelentőségét. Látatja, hogy az a Rákosi, aki a KV ülésén még önkritikát gyakorolt, miként kezdte meg támadását az előremutató határozat ellen már annak közzététele kapcsán. Szemléletesen bontakozik ki ugyanakkor az is, hogy az MDP vezetésében kialakuló két, egymással szemben álló tábor leplezett, majd egyre nyittabbá váló küzdelme következtében miért nem válhatott ez a határozat az általános konszolidáció alapjává, miért nem sikerült erre támaszkodva az egyre súlyosbodó problémák hosszú távú megoldása, miért születtek csak időleges eredmények. Világosan érzékelhető a folyamat kezdete, amely a későbbiekben, a frakcióharcokon keresztül, a baloldali-szektás csoport 1955 tavaszi ismételt megerősödéséhez, majd a politikai válság kibontakozásához, illetve a megkésett fordulathoz vezetett 1956 júliusában.

A harmadik fejezetben a szerző ezt a folyamatot követi tovább, az MDP 1954 márciusában tartott III. kongresszusáig. Elemzi az 1953-as határozat végrehajtását, az annak során felmerült nehézségeket. Ismerteti a kongresszus előkészítését, lefolyását, következményeit. Kimutatja, hogy ez a tanácskozás tulajdonképpen elvtelen és ingatag kompromisszumot eredményezett az MDP vezetésében kialakult két ellentétes irányvonal között a névleges pártegység deklarálása érdekében. Bebizonyítja, hogy a kongresszus határozata valójában nem is nevezhető igazában annak, hiszen nem más, mint a két tábor vezetőjének a plénum által jóváhagyott két referátuma.

A negyedik fejezetben az irányvonalak harca bontakozik ki. Az a küzdelem, amely nagy mértékben korlátozta az MDP vezető szerveinek eredményes működését, mélyítette a párt és a tömegek között kialakult szakadékot, lefékezte a hibák kijavításának 1953-ban megindult folyamatát, s amely az 1955 márciusi politikai fordulathoz vezetett. Megtudhatjuk, hogy Rákosi és csoportja Nagy Imre kikapcsolásán keresztül miként tudta ekkor megteremteni túlsúlyát a vezetésben.

Az ötödik fejezet bemutatja az 1955 tavasza és 1956 ősze közti másfél év politikai és gazdasági helyzetét, annak változásait, főbb problémáit, csomópontjait; a politikai válság elmélyülését az MDP KV 1956 márciusi határozatát követően. Részletesen elemzi az 1956 júliusi KV-ülés körülményeit, illetve az ott elfogadott határozatot. Ennek fényében tárja fel a kétfrontos harc jegyében létrejött új politikai irányvonal lényegét. Rámutat, hogy az MDP ekkor újjáválasztott Központi Vezetősége miért nem tudta megszüntetni azokat az okokat, amelyek az ellenforradalomhoz vezettek. Bebizonyítja Rákosi bukásának szükség-szerű voltát, s megállapítja: leváltása így is túl későn történt.

Az utolsó fejezetben a szerző az MSZMP vezetésének tevékenységét vizsgálja fel 1956 novemberétől 1957 nyaráig. Elemeire bontja a

kétfrontos harc politikáját a forradalmi örökség vállalásának tükrében. Értelmezi és történelmi szükségszerűségében mutatja be a munkáshatalommal, a párt vezető szerepével és szövetségi politikájával kapcsolatos kérdéseket, az MSZMP gazdaságpolitikáját és kultúrpolitikájának új vonásait. A történelmi áttekintést — helyesen — az 1957 júniusi pártkonferenciával zárja, amelyet mint határkövet értékel.

A kötet befejezésként a szerző általános forradalomelméleti — munkaszorgalomtörténeti áttekintést nyújt a témáról.

Szabó Bálint könyvének elkészítéséhez terjedelmes forrásanyagot tanulmányozott. A sajtótermékek, könyvek és egyéb okmányok mellett elsősorban a pártvezetés dokumentumaiban kutatott. Az utóbbiak jó része itt került először publikálásra. A felhasznált források nagy száma, az iratok részletes elemzése a munka igen jelentős értéke, s egyben jellegének meghatározója. Mivel művét ezekre építi fel, ezek tükrében tárgyalja a történelmi eseményeket, folyamatokat, igen értékes alapirodalma a korszaknak, s abban a pártvezetés tevékenységének.

A munka alapvető érdeme a párt felső vezetésében zajló folyamatok megrajzolása. A részletes dokumentum-elemzéseken keresztül kibontakozik mindaz, ami az adott és tárgyalt időszakban meghatározta a szocialista Magyarország építését, fejlődését. Szemléletesen mutatja be a szerző a baloldali-szektás majd a jobboldali-revizionista irányzat kialakulását, politikai súlyuk növekedését-csökkenését, egymás elleni küzdelmüket a pártegység deklarálásának spanyolfala mögött.

A szerző munkája nyomán érezhető az az elméleti bizonytalankodás, amely a népi demokráció fogalmának értelmezését kísérte, s kirajzolódik a Rákosi és csoportja képviselte téves felfogás káros hatása a társadalom egészére. Plasztikusan bontakozik ki a mezőgazdaság erőltetett kollektivizálásának folyamata, illetve a fenti tényezők gazdasági, politikai hatása erre a területre. Érzékletesen mutatja be a tárgyalt jelenségek befolyását az életszínvonal alakulására az 1949—1953 közti időszakban.

Mindez elsősorban azért érdekes, mert a legfelső pártvezetés tevékenységén keresztül láthatjuk. S ebben ragadható meg a mű igazi jelentősége: ez az első, tudományos igénygel írt, teljes terjedelmében az MDP (majd rövid időre az MSZMP) Központi Vezetőségének, illetve Politikai Bizottságának munkamódszerét, megnyilatkozásait, gyakorlati lépéseit — dokumentumaik alapján — elemzően feldolgozó munka.

A pártvezetés dokumentumainak előtérbe állításával a szerző koncepciózusan és részletesen mutatja be a fenti szervek tevékenységét. Az időszak történetében természetszerűen (mint napjainkban is) mindez elsődleges jelen-

tóséggel bírt. Ezt Szabó Bálint kiválóan meg is rajzolja a műben, azonban éppen ezzel kissé háttérbe szorítja az egyéb, a korszak történelme szempontjából lényeges kérdéseket. Megismerjük a vezetés csúcsát, az ott zajló folyamatokat, de nem nyerünk minden tekintetben teljes képet az országból, a társadalom egészében végbemenőkről. Így, kiragadva, az egyébként kimagasló értékelések esetenként egy kicsit a levegőben lógnak, s bár a szerző alapos részletességgel elémzi azokat, nem látjuk át teljes egészében az ok-okozati összefüggéseket.

A kutatók dokumentumok gondos áttanulmányozása, feldolgozása és tudományos igényű értékelése tehát alapvető érdeme a munkának, azonban a belőlük vett idézetek aránya összességében némileg magas. Mivel a szerző következetesen elemez minden lényegesebb okmányt, a történelmi folyamatok átfogó képe helyenként kissé szétfolyik az egymást követő, s ugyanazokra a kérdésekre többször is visszatérő idézetek sorozatában. Előnyösebb arányok kialakításával a szerző az Előszóban megfogalmazott célt még inkább elérhette volna.

A legfelső pártvezetés mindenoldalú elemzése és tudományos értékelése a műben szemléletes és következetesen folyamatos. A kötet végig kíséri a pártvezetés tevékenységét 1956 októberéig, majd november negyediké után. Az ellenforradalom kérdéseivel viszont csak nagy vonalakban, 3,5–4 oldalon foglalkozik, azt is megosztva két fejezet közt, mintha az nem lenne része az „ötvenes éveknek”, csak mellékes epizódját képezné az időszak történelmének. Igaz, bemutatása nem tartozik a munka profiljába, tehát nem is várható el a teljesség igényével, mégis, azt kell azonban mondanunk, hogy Szabó Bálint fehér foltot hagy a kérdésben. Emelte volna a kötet egyébként magas értékét, ha az MDP vezetésének utolsó napjait

a korábbiakban megszokott részletességgel, dokumentumainak tükrében taglalta volna egészen 1956. október 30-ig, a párt feloszlását kimondó döntésig. Írhatott volna még az MSZMP létrehozásáról, az ezt célzó, a november 4-i nyilatkozatot megelőző lépésekről is. Ezek szintén közelebb hozták volna az Előszóban megfogalmazott cél megvalósítását.

Végezetül igen érdekes és tanulságos az MDP és az MSZMP összehasonlítása. Még tanulságosabb lett volna azonban, ha a szerző nem csak az MDP, hanem az MSZMP vonatkozásában is pontos számokat ad meg (feltéve, hogy rendelkezik ilyenekkel), illetve ha a két párt összetételének változását a megemlítésen túlmenően pontos adatokkal is illusztrálja.

Összefoglalva, az olvasó e kötetrel olyan munkát vesz kézbe, amely nagy mennyiségű anyagra támaszkodva, sok, eddig publikálatlan forrást is feldolgozva mutatja be az MDP, majd az MSZMP felső vezetésének tevékenységét a vezető szervek dokumentumainak tükrében. Tekintve, hogy ezek a szervek határozták meg az egész társadalom életét, illetve hogy a szerző részletesen elemzi azok dokumentumait, könyve alapvető mű a korszak tanulmányozásában. Alapvető, úttörő és hiánypótló jellegű, hiszen a téma ilyen jellegű feldolgozása, kötet formájában, eddig még nem jelent meg. Mindhárom a munka elsődleges pozitívuma. Kiemelkedő érdemeivel, hiányszágai dacára, a mű, amely Szabó Bálint publikációkban gazdag, több évtizedes munkásszolgálat-történelmi és marxista elméleti munkásságának újszerűségében is szerves folytatása, igen értékes, igen tárgyilagos, kifejezetten mértéktartó munka. Mindezek alapján a szakemberek, illetve a korszak iránt érdeklődők számára mindenképpen kiváló alapirodalomként ajánlható.

Ravasz István Dezső

NAGYVÁRADI SÁNDOR—M. SZABÓ MIKLÓS—WINKLER LÁSZLÓ

FEJEZETEK A MAGYAR KATONAI REPÜLÉS TÖRTÉNETÉBŐL

(Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1986. 305 o., 8 melléklet.)

Nincsenek elkényeztetve a magyar repülés — és azon belül a katonai repülés — iránt érdeklődő olvasók. A Repülés folyóirat szakított régi jó hagyományával és megszűnt a repüléstörténet széles körben ismertető fórum lenni. A magyar repülés története c. kézikönyv 1974-es első, majd 1977-ben megjelent második, bővített kiadása hamarosan elfogyott a könyvesboltok polcainról és ma már komoly fegyverténynek számít egy-egy példányára bukkanni az antikváriumokban. Hasonlóan hiába keresnénk Olaf Groehlernek több kiadást megért, az egyetemes katonai repülés történetét bemutatni igyekvő művét,

vagy a Zrínyi Kiadó típuskönyvét. Az olvasói igények és a kiadók tevékenysége között keletkezett űrt jó szándékú „amatőrök” (a MALÉV Üzemtörténelmi Körének Li—2, II—14 kiadványai), illetve élelmes újságírók (az Autó-Motor lap Li—2, Jak—9P füzetecskéi) igyekeztek kitölteni.

Már a vázolt okok miatt is dicséretes a Műszaki Könyvkiadó vállalkozása: egy, a magyar katonai repülés történetét kialakulásától a második világháború végéig tudományos igényrel feldolgozó kiadványnak a széles olvasóközönség elé bocsátása. A szerzők között találjuk Winkler Lászlót, aki — túlzás nélkül